

3. Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. URL: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/159.htm.

4. Приходько Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України. Вісник Національного банку України. 2014. № 2. С. 11-16.

5. Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні: звіт про дослідження. URL: www.seguraconsulting.net/.../Financial-Literacy-Awareness.

6. Рівень довіри населення до банків. URL: <http://delo.ua/finance/riven-doviri-naselennja-do-bankiv-sogodni-duzhe-nizkij-zasnov-240065/>.

НЕРІВНІСТЬ ЯК ФАКТОР РОСТУ БІДНОСТІ ТА ВИМИВАННЯ СЕРЕДЬОГО КЛАСУ

NERIVATION IS A FACTOR OF GROWTH OF BIDNOSTY THAN VIMIVANNA SERIOUS KLASU

УДК 336.027

Гуржий Т.О.

здобувач кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний
технічний університет

У статті визначено проблему нерівності по доходах, показано реальний рівень розшарування населення та бідності, запропоновано актуалізовану систему розподілу домогосподарств на децильні групи за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів.

Ключові слова: домогосподарства, нерівність по доходах, бідність, дифференціація доходів, децильні групи, середній клас.

В статье определена проблема неравенства по доходам, показан реальный уровень расслоения населения и бедности, предложена актуализованная система распределения домохозяйств на децильные группы

по уровню среднедушевых эквивалентных денежных доходов.

Ключевые слова: домохозяйства, неравенство по доходам, бедность, дифференциация доходов, децильные группы, средний класс.

The article defines the problem of income inequality, shows the real level of population stratification and poverty, an updated system of distributing households to decile groups according to the level of average per capita equivalent monetary incomes was proposed.

Key words: households, income inequality, poverty, income differentiation, decile groups, middle class.

Постановка проблеми. Сучасна фінансова наука недостатньо уваги приділяє вивченню фінансів домогосподарств та проблемі нерівності населення по доходах. Гостро постала проблема розшарування домогосподарств, бідності та вимивання середнього класу. Особливо це актуально для України, де система розподільних та перерозподільних відносин потребує суттєвого реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню фінансів домогосподарств в економічній літературі присвячено напрацювання як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Західна економічна думка щодо вивчення домогосподарств бере свій початок ще з праці Ксенофонта «Домострой» та знаходить своє продовження у доробках Ф. Кене, В. Петті, А. Сміта, Г. Беккера та ін.

Активна участь домогосподарств у фінансових відносинах зумовила необхідність дослідження місця та ролі цього суб'єкта у складі фінансової системи, що знайшло безпосереднє відображення у напрацюваннях сучасних учених: С. Белозьорова, Ю. Воробйова, В. Глухова, Т. Кізими, В. Суркіна, С. Юрія та ін.

Відзначаючи беззаперечний внесок науковців у розвиток теоретичних підходів до визначення сутності фінансів домогосподарств, потрібно констатувати, що реалії розвитку національної економіки вимагають подальшого дослідження про-

блеми нерівності по доходах, причин та наслідків бідності, переосмислення ролі середнього класу в процесах розбудови соціальної правової демократичної держави.

Постановка завдання. Мета статті – визначити проблему нерівності по доходах, показати реальний рівень розшарування населення та бідності, запропонувати актуалізовану систему розподілу домогосподарств на децильні групи за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна потребує формування нової економічної моделі соціального спрямування, що має ґрунтуватися на соціалізації економіки.

Особливу увагу в цьому питанні необхідно приділити формуванню середнього класу в країні, адже саме середній клас, представлений підприємцями та кваліфікованими працівниками з гідним рівнем оплати праці, є двигуном економічного зростання і розвитку країни.

Ефективна підприємницька діяльність, у здійсненні якої значна роль відводиться саме середньому класу, призводить до збільшення обсягів виробництва і реалізації продукції, внаслідок чого скорочується період зростання ВВП країни і, відповідно, прискорюється темп економічного розвитку.

Кваліфіковані працівники, зацікавлені в ефективній роботі, створюють якісну продукцію, яка

є конкурентною на вітчизняному і міжнародному ринках товарів та послуг і забезпечує доходи підприємства, у тому числі й за рахунок валютних надходжень.

Чисельність середнього класу та його питому вагу в країні досить складно оцінити через відсутність чітких критеріїв розподілу. У найбільш загальному вигляді середній клас оцінюється за рівнем доходу, який дає змогу не тільки задовольняти базові потреби людини, а й розвиватися, збільшувати заощадження, мати можливість інвестувати, проводити гідне дозвілля. Крім того, середній клас повинен мати досить високий рівень кваліфікації, освіти, незалежну громадянську позицію як шляхом участі у виборах, так і шляхом громадянської активності та економічної спроможності [1].

Проблема формування і підтримання середнього класу є актуальною для всього світу. За даними аналітичного агентства Credit Suisse, з 2008 р. відбувається посилення розшарування суспільства, яке знаходить свій прояв в одночасному збільшенні частки багатих і бідних, та зменшенні кількості людей із середніми доходами [2]. Тобто спостерігається процес концентрації світового капіталу в руках вузького кола осіб, який, своєю чергою, призводить до посилення бідності у світі.

Міжнародна група аналітиків під керівництвом французького економіста Тома Пікетті оприлюднила доповідь, яка стала шоком для світової громадськості. На підставі конкретних статистичних даних було зроблено висновок, що розвинуті країни за масштабами соціальної нерівності скотилися до рівня 1913 р. Хоча зростання нерівності на Заході відчувалося вже давно, у доповіді Пікетті вперше представлено документально обґрунтовану картину цього феномену. Низка аналітиків вважає, що вибухове зростання нерівності поряд із глобальним потеплінням є однією з головних загроз людству.

Особливо сильно рівень нерівності (як доходів, так і статків) виріс за останні 30 років, і це стосується практично всіх країн світу. Так, верхні 10% суспільства присвоюють собі 37% національного багатства в Європі, 41% – у Китаї, 46% – у Росії. У Бразилії та на Близькому Сході цей показник становить 55% і 61% відповідно. Але особливо очевидним є зростання майнової нерівності у США, де 1% суспільства має близько 40% національного багатства, тоді як у 1980 р. цей показник не перевищував 22% [3].

Тобто проблема нерівності в суспільстві є актуальною не тільки для України. Нерівність

та бідність – це феномени сучасності які пов'язані між собою. Крім того, нерівність, як правило, зумовлює бідність та вимивання середнього класу.

На протязі останніх трьох років рівень бідності в Україні залишається стабільно високим. Бідними за доходами в 2016 р. перебувало 51,1% населення [4].

Гострою є й проблема вимивання середнього класу в Україні. За даними економічних досліджень, в Україні за період 2015-2016 рр. частка середнього класу в загальній сукупності працездатного населення становила лише 0,83% (297 тис. осіб), тоді як у розвинених країнах зазначений показник є суттєво вищим (рис. 1) [1].

За даними рисунка можна зробити висновок про посилення диспропорцій у системі розподілу доходів населення в Україні та про збільшення кількості людей, які належать до категорії бідних. До основних причин таких трансформацій слід віднести дестабілізуючі фактори внутрішнього та зовнішнього спрямування, які включають непослідовну державну економічну політику, політику у соціальній та трудовій сферах, збройний конфлікт на Сході України, анексія Криму, інші процеси, які здійснюючи кумулятивний дестабілізуючий вплив, призводять до збіднення українського населення.

Зазначена проблема є загрозливою для українського суспільства, тому потребує швидкого та ефективного вирішення. На думку директора Київського міжнародного інституту соціології В. Паніотто, «найпростіший і ефективний спосіб підтримки середнього класу – розворот усієї фінансової, податкової та законодавчої машини у його бік. А у нас інтереси цих працюючих на державу людей не враховуються, якщо вони суперечать інтересам великого бізнесу». В. Паніотто також вважає, що підтримка середнього класу полягає у реформі податкової системи, зниженні тиску на бізнес контролюючих органів і, головне, у судовій реформі. «За нинішніх реалій судової системи і законодавчої бази права бізнесу прак-

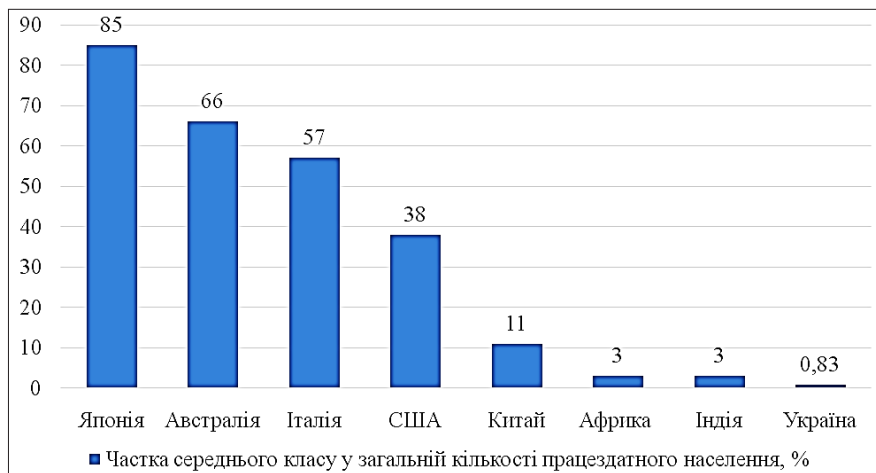

Рис. 1. Частка середнього класу в загальній кількості працездатного населення

тично не захищені. Домогтися у наших судах справедливості неможливо. А це є суттєвим чинником, який заважає розвитку середнього класу в Україні», – сказав експерт [2].

Не менш важливим питанням є збільшення інформативності статистичних даних, які надає Державна служба статистики України, у сфері доходів населення за децильним (10%) розподілом. Сьогодні зазначений розподіл має такий вигляд (табл. 1) [5].

На основі такої системи розподілу доходів домогосподарств квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення визначено на рівні 1,9 рази, а квінтільний коефіцієнт фондів – 3 рази. Тобто такий, що відповідає суспільству майже без нерівності. Офіційна статистика використовує методичний підхід, який не дає змоги об'єктивно визначити рівень нерівності в країні. Зрозуміло, що наведені показники є заниженими, оскільки заможні родини уникають оприлюднення власних доходів (витрат). До того ж частина доходів залишається «у тіні».

На думку Е.М. Лібанової, основними чинниками розшарування населення України є такі: тіньова діяльність (43,3% загальної нерівності), заробітна плата (23,2%), чистий дохід від особистого підсобного господарства (11,3%), інші грошові доходи (9,0%), пенсії (5,8%), подарунки (3,4%), пільги (2,4%) [6].

Негативно впливають на розподіл доходів у країні й великі внутрішньофірмові, міжфірмові, міжгалузеві та міжрегіональні відмінності в рівнях заробітної плати. Вона й досі значною мірою визначається належністю до певної галузі економічної діяльності, а не такими загально визначеними світовою практикою чинниками, як кількість, якість і результати праці.

У табл. 2 наведено диференціацію життєвого рівня населення в Україні за 2014-2016 рр.

На основі даних табл. 1 та табл. 2 можна зробити висновок, що наведені критерії розподілу є застарілими та неактуальними в умовах інфляційного зростання та збільшення номінального обсягу доходів населення.

Таблиця 1

Сучасна система розподілу домогосподарств на децильні групи за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів

Група домогосподарств	I	II	III	IV	V	VI	VII	VII	IX	X
Доходи домогосподарства за звітний період	0 – 2280	2280 – 2640	2640 – 3000	3000 – 3360	3360 – 3720	3720 – 4080	4080 – 4440	4440 – 4800	4800 – 5160	< 5160

Таблиця 2

Диференціація життєвого рівня населення (без урахування тимчасово окупованої території та частини зони проведення антитерористичної операції) [8]

Показники	2014	2015	2016
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму:			
млн. осіб	3,2	2,5	1,5
у відсотках до загальної чисельності населення	8,6	6,4	3,8
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму:			
млн. осіб	6,3	20,2	19,8
у відсотках до загальної чисельності населення	16,7	51,9	51,1
Середньорічний розмір законодавчо встановленого прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн.)	1176	1227,3	1388,1
Середньорічний розмір фактичного прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн.)	1357,6	2257	2646,4
Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	1,9	1,9	1,9
Квінтільний коефіцієнт фондів (по загальних доходах), разів	3,1	3,2	3,0

Таблиця 3

Актуалізована система розподілу домогосподарств на децильні групи за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів

Група домогосподарств	I	II	III	IV	V	VI	VII	VII	IX	X
Доходи домогосподарства за звітний період	0 – 3723	3724 – 7224	7225 – 10725	10726 – 14225	14226 – 17725	17726 – 21225	21226 – 24725	24726 – 37233	37234 – 100000	< 100000

На нашу думку, більш доцільним є використання децильної системи розподілу, яка буде більш гнучкою, враховуючи динаміку мінімальної заробітної плати та відповідних зрушень у системі доходів.

Як відомо, 11 жовтня 2017 р. набрав чинності новий пенсійний Закон № 2148, що передбачає низку змін у призначенні пенсій. У цьому законі зазначено, що максимальний розмір пенсії не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. Відповідно до цього Закону, тимчасово, по 31 грудня 2017 р., він установлювався на рівні не більше 10 740 грн.

Виходячи з вищезазначеного та такого підходу щодо обмеження розміру максимальної пенсії десятикратним розміром до мінімального рівня, запропонована актуалізована система розподілу домогосподарств на децильні групи за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів.

Окрім того, навіть доходи, що відповідають десятикратному збільшенню мінімальної заробітної плати, не можуть достовірно показувати рівень розшарування в Україні, тому пропонується для X децильної групи доходи, більші 100 тис. грн.

Актуалізована система розподілу домогосподарств на децильні групи за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів може мати такий вигляд (табл. 3).

Така система розподілу домогосподарств за рівнем доходів більше відповідає сучасним реаліям, тому можна стверджувати, що її використання підвищить цінність отриманої статистичної інформації та дасть змогу більш ефективно використовувати її для аналізу вітчизняного ринку праці, доходів домогосподарств, рівня бідності, розміру середнього класу та масштабів розшарування населення по доходах.

Окрім впливу на бідність, нерівність у суспільстві негативно впливає на загальний суспільний добробут. Відповідно до теорії відносної депривації, окремі люди і домогосподарства оцінюють свій добробут не тільки за абсолютним рівнем споживання або доходу, а й порівнюючи себе з іншими.

Водночас відбувається посилення соціальної напруженості в країні, одним із каталізаторів якої певною мірою виступає демонстраційний ефект стилю життя заможних щодо самооцінки своєї життєвої ситуації бідними верствами населення, їхньої соціальної поведінки.

Крім того, нерівність є морально неприйнятною, оскільки власні зусилля людини не сприяють достатньо високому заробітку, а пов'язані із суб'єктивними чинниками (родинні зв'язки, корупція тощо). Суспільство, у якому між учасниками існують суттєві розбіжності, не може бути повноцінним, бо нерівність підриває демократію, оскільки заможні мають непропорційно значний політичний вплив і діють тільки у своїх інтересах [11].

Численні соціологічні дослідження стверджують, що чим демократичнішою є країна, тим менше в ній нерівність населення за доходами. Країни, що розвиваються, характеризуються більшою нерівністю, ніж розвинені.

Так, найменша різниця у доходах помітна в скандинавських країнах, де коефіцієнт Джині становить близько 27% (наприклад, у Швеції.). У країнах із найбільшою нерівністю – Південно-Африканській Республіці, Республіці Сейшельські Острови – цей показник становить приблизно 63%.

Серед 28 країн – членів ЄС найнижче значення цього показника в 2014 р. було у Словенії – 25%, найвище – у Латвії – 35,5%.

Щодо України, то тут спостерігається своєрідний феномен. За даними «Доповіді про людський розвиток – 2015» Програми розвитку ООН, яка базується на звітах національних статистичних агентств, індекс Джині в Україні в 2017 р. становив 24%, тобто був мало не найнижчим в Європі. Українці й вітчизняні експерти переконані, що статистика неабияк прибріхує, адже реально українське суспільство дуже багатшарове. За даними Е. Лібанової, директора Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України ім. М.В. Птухи, доходи 10% найбагатших і 10% найбідніших українців з урахуванням тіньових доходів відрізняються у 40 разів [6; 7].

Причина такої невідповідності зумовлена, по-перше, низькою якістю вітчизняних статистичних даних про доходи найбагатших і найбідніших верств населення, на яких, власне, й ґрунтуються оцінки міжнародних інституцій. Іншими словами, значна частка тіньової економіки не враховується у розрахунках, тому спотворює реальну картину. По-друге, в Україні між багатими людьми (яких мало) і бідними (яких багато) практично відсутній середній клас, який би врівноважував ситуацію якщо не математично, то хоча б на рівні відчуттів.

Коефіцієнт Джині в 35%, який буде служити найближчі роки ключовим економічним орієнтиром для українських чиновників, в абсолютному значенні відповідає рівню таких країн, як: Алжир 1995 р. (тоді в країні йшла громадянська війна); Австралія 1994 р. (країна переживала економічний спад, перебуваючи в процесі переходу від конституційної монархії до республіки); Танзанія 2007 р. (аграрний сектор займав майже 50% ВВП, понад 70% населення знаходилося за межею бідності); Лаос 2008 р. (відстала аграрна країна перебувала на 153-му місці за рівнем ВВП у світі, близько 40% населення проживали за межею бідності); Бангладеш 2010 р. (йшли повільні економічні реформи, відзначалися політична нестабільність, значна корупція і постійні теракти); Іспанія 2011 р. (сталася економічна криза, що призвело до безробіття у 20%, політики жорсткої економії, заморожування пенсій); Греція 2013 р. (сталася фінансова криза,

що мало не призвело до банкрутства країни, безробіття становило майже 27%) [2].

Навіть Польщу (коефіцієнт Джині – 32%), на яку рівняємося, по цифрах перегнали [2].

Необґрунтована соціально-економічна нерівність завжди вкрай негативно сприймається суспільством. Окрім того, нерівність в умовах відсутності системи «соціальних ліфтів» є однією з причин міграції працездатного населення з України.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, недопущення поляризації суспільства за рівнем доходів – одне з важливих завдань для уряду під час розроблення політики соціально-економічного розвитку.

Своєю чергою, високий рівень економічної нерівності населення, незначний прошарок середнього класу, який є гарантом соціальної стабільності і прогресу, не сприяють соціальній згоді та побудові громадянського суспільства в Україні. Особливої актуальності питанням диференціації доходів, економічної нерівності населення надає те, що головним пріоритетом соціально-економічного розвитку країни повинно стати підвищення рівня життя населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Середній клас України: відновити втрачене. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/410426/serednij-klas-ukrayiny-vidnovyty-vtrachene>.

2. Бідніють усі: Україна – лідер з падіння добробуту. URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/360932/bedneyut-vse-ukraina-lider-po-padeniyu-blagosostoyaniya>.

3. Вибухове зростання нерівності у світі є однією з головних загроз людству. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/vybukhove-zrostannia-nerivnosti-u-sviti-ie-odniiei-u-z-holovnykh-zahroz-liudstvu-428083.html>.

4. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publdomogosp_u.htm.

5. Витрати і ресурси домогосподарств України у III кварталі 2017 року: статистичний бюлетень. К.: Державна служба статистики, 2018. 153 с.

6. Украина возглавила рейтинг «Индекса неравенства». URL: <https://strana.ua/news/68124-ukraina-stala-liderom-sredi-stran-s-naimenshim-razryvom-mezhdu-bednymi-i-bogatymi.html>.

7. Украина. Коэффициент-Джини. URL: <https://knoema.ru/atlas>.

8. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publdomogosp_u.htm.

9. Стратегія подолання бідності. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-2018-rik-z-realizaciyi-strategiyi-podolannya-bidnosti>.

10. Кириченко І. Анатомія нерівності. URL: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/anatomiya_nerivnosti.html.

11. Каламбет С.В., Золотарьова О.В. Вплив доходів домогосподарств на економічний розвиток України. Вісник ТНЕУ. 2014. № 4. С. 103-113.

12. Витрати і ресурси домогосподарств України у III кварталі 2017 року: статистичний бюлетень. К.: Державна служба статистики, 2018. 153 с.